

З метою забезпечення ролі Конституційного суду були внесені поправки до Спеціального закону про Конституційний суд. Згідно з поправками, у випадках, коли попереднє питання стосується відповідності закону фундаментальному праву, яке в рівній мірі або так само захищається Конституцією і положенням міжнародного або європейського закону, суддя судової системи, і, отже, Верховний суд повинні попередньо звернутися до Конституційного з питанням про відповідність закону Конституції. Якщо Конституційний суд виносить ухвалу про відповідність, справа відсилається назад судді, який повинен проаналізувати відповідність закону положенню європейського або міжнародного закону.

Питання в тому, чи відповідає вищезгадане закону Євросоюзу,

заснованому на підставі рішення у справі Сіментал від 9 березня 1978 р. Рішення свідчить, що суддя національного суду зобов'язаний застосовувати закон Європейського Союзу і відкинути положення, що суперечать закону ЄС, не чекаючи відміни таких положень законодавчим шляхом або за допомогою іншої конституційної процедури. Це правило було підтверджене і уточнене рішенням у справі Крейда від 22 червня 2010 р.

Щодо повноважень Касаційного суду як Верховного суду, не можна не брати до уваги, що цей суд більше не є єдиним Верховним судом. Фактично, рішення Верховного суду мають сьогодні роль прецедентних на рівні з рішеннями інших судів: Конституційного суду, Євросуду, Суду правосуддя Європейського Союзу. У всіх цих судів свої відмін-

ні принципи і динаміка, внаслідок чого їхні рішення часто призводять до іншої інтерпретації правових положень, ніж у Верховному суді. Це викликає деяке суперництво між цими судами, але водночас спонукає і до змагальних стосунків.

На зміну пірамідальній структурі, що існувала раніше і на чолі якої був Верховний суд, прийшла мережа судів, у якій кожен судовий орган є складовим елементом. У цій новій структурі Верховний суд завжди гратиме фундаментальну роль вартості істинності інтерпретації закону і єдності системи прецедентного права. Проте, виконуючи цю роль, він братиме до уваги знання і досвід інших судів. Інтеграція цих знань і досвіду, без сумніву, допоможе Верховному суду збагатити і зміцнити свою владу в судовій системі країни.

Роль верховного суду в механізмі виконання зобов'язань держави у сфері захисту прав людини

Друге робоче засідання відкрив **Філіпп Буайя**, який наголосив на важливості дотримання принципу субсидіарності — фундаментального принципу, що передбачає створення системи контролю за дотриманням прав людини.

Субсидіарність, зазначив Ф. Буайя, має багато вимірів:

- запровадження в законодавство прав і свобод, які містяться в Конвенції. Роль суду при цьому може бути тільки субсидіарною (порівняно з першою роллю держав-членів Конвенції). Держави повинні передбачати створення ефективного механізму оскарження, що є показником діяльності не тільки суду, а й прокурорів, поліції тощо. Усі вони мають бути добре інформовані про норми Конвенції і практику Євросуду;

- органи влади, насамперед держав-членів Конвенції, мають готувати законопроекти, враховуючи положення Конвенції;

- виконання судових постанов. У Євросуді перебуває на розгля-

ді 160 тис. 200 скарг і величезна їх кількість повторюють одна одну. Але держави недостатньо на це реагують і не вживають необхідних заходів, щоб зупинити лавину позовів до Страсбурга.

Пан Буайя наголосив також на фундаментальній ролі верховних судів у захисті прав людини.

Основним доповідачем на цьому робочому засіданні був **Томас Маркерт**, секретар Венеційської комісії.

Він, зокрема, повідомив, що нещодавно Венеційська комісія разом з Конституційним Судом Украї-

ни організували конференцію щодо подачі індивідуальних позовів до Конституційного Суду.

Проте верховні суди також мають захищати права людини. Конституційний суд у захисті прав людини відіграє основну роль з огляду на виконання міжнародних зобов'язань держави та у зв'язку з гарантуванням державою виконання конституційних прав громадян.

Захист прав людини у різних країнах може бути добре прописаний у національному законодавстві, Конституції, але при цьому не використовуватися у щоденній практиці судів. Іноді судді приймають рішення, не беручи до уваги фундаментальні права та свободи громадян і не з'ясовуючи, чи порушує певний закон фундаментальне право, чи може більш важливо тлумачити законодавство з огляду на захист фундаментальних прав та свобод людини.

Конституція України — це сучасна конституція, у ст. 3 якої передбаче-

но, що життя людей, їх здоров'я є вищою соціальною цінністю. Права, свободи та гарантії визначають зміст та напрям діяльності уряду. Уряд підзвітний громадянам за свою діяльність з огляду на те, що виконує свій основний обов'язок — забезпечувати дотримання прав та свобод людини.

На практиці ще більш важливим є те, що норми Конституції України — це норми прямої дії (ст. 8). В Україні верховенство права було визнано її Основним Законом. Позови до суду щодо порушення конституційних прав та свобод громадян базуються саме на цій гарантії захисту. Суди зобов'язані виконувати ст. 55 Конституції, де передбачено, що права людини та громадянина захищаються в суді. Кожна людина має право подати позов в судову установу проти дій чи рішень, які були протиправно прийняті проти цього громадянина органами влади. Хоча це стосується всіх судів, але насамперед Верховного Суду, який відповідно до ст. 125 Конституції України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції країни. Проте тут є певні обмеження.

В Україні, як і в більшості інших країн, право вирішувати, чи відповідає законодавчий акт Конституції чи ні — це прерогатива Конституційного Суду. Отже, позови щодо будь-яких порушень прав людини подаються саме до цього суду. Крім того, в Конституції України передбачено, що Верховний Суд повинен приймати рішення, чи відповідають закони та нормативні акти нормам Основного Закону. Це означає, що Верховний Суд України треба залучати до вирішення подібних справ. І саме він буде передавати таку справу до Конституційного Суду. Але у багатьох справах текст закону такий, що напругу не порушує права, гарантовані конституцією, але нормативна база може тлумачитися по-різному, і може так виявитися, що права людини будуть порушені. Судді не повинні тлумачити закон проти його букви. Їх роль в тлумаченні закону є вирішальною та незворотною. У постсоціалістичних країнах залучення верховних судів до тлумачення законодавства ще часто є обмеженим, багато суддів лише застосовують норму закону, а

не тлумачать її. Це та традиція, яку не можна підтримувати в країні, яка пішла шляхом верховенства права, але для того, щоб змінити свідомість людей, потрібен час.

Ні в кого немає сумнівів, що роль верховного суду полягає в тому, щоб будь-які законодавчі акти відповідали нормам конституції і тлумачення цих законів було однаковим у всіх судах. Це завдання є надзвичайно важливим у галузі адміністративного права, яке регулює відносини між людиною та державою. Неможливо тлумачити норми адміністративного законодавства без застосування правових положень щодо дотримання прав людини та фундаментальних свобод. І Україна чітко показує, що вона готова захищати права людини та права громадянина, — країна створює окрему систему адміністративної юстиції.

У кримінальному законодавстві, особливо кримінально-процесуальному, передбачено, що суди повинні ретельно відстежувати будь-які порушення прав людини.

У господарському праві питання порушення прав людини є не настільки актуальним, оскільки вони регулюють відносини лише між особами, але при цьому рішення повинні повністю відповідати нормам захисту прав людини.

Суд загальної юрисдикції, ухвалюючи будь-яке рішення, має брати до уваги норми міжнародних угод, які підписала Україна. Роль Верховного Суду при цьому надзвичайно важлива, оскільки відповідно до ст. 9 Конституції України міжнародні угоди, які вступили в силу (були ратифіковані Верховною Радою України), є частиною національного законодавства України. Це положення не надає конституційного статусу міжнарод-

ним угодам, але включає їх до законодавства країни. Отже, ці норми повинні тлумачитися законом, але щоб уникнути порушення міжнародних зобов'язань, українські суди повинні тлумачити українське законодавство відповідно до тих норм міжнародних угод, які підписала Україна. Це стосується не лише Конвенції, але, без сумніву, вона та додатки до неї є найважливішим у системі міжнародних угод. Це важливе завдання для судів, для того щоб захистити права окремих громадян і уникнути порушень міжнародних зобов'язань України.

Більшість юристів знайомі з міжнародним законодавством, але не дуже знайомі з порушеннями Конвенції. Отже, важливо, щоб вони мали доступ до інформації щодо всіх міжнародних угод і міжнародного права. У Верховному ж Суді судді найбільш професійні і досвідчені. Саме тому Верховний Суд має відігравати методологічну роль і давати роз'яснення щодо застосування міжнародного законодавства та тлумачити законодавство відповідно до міжнародних зобов'язань України. Це завдання є дуже важливим, особливо стосовно Конвенції — найбільш важливого міжнародного документа, який захищає права людини. Це наріжний камінь інтеграції України в міжнародні структури і найбільш складний, оскільки практика Євросуду багата і вона постійно накопичується. І це не легке завдання для національного судді — брати до уваги рішення, прийняті Євросудом, що є в наявності лише на іноземних мовах.

Отже, завданням Верховного Суду України є, зокрема, унеможливлення порушень прав людини при тому, щоб суди нижчого рівня тлумачили національне законодавство відповідно до міжнародних документів.

Наслідком цього буде уникнення порушень Конвенції і країна не програватиме справи у Страсбурзькому суді.

Після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд відіграє особливу роль у виконанні рішень міжнародних судових установ. Згідно з ч. 2 ст. 38 цього Закону Верховний Суд України має переглядати справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Це положення покладає на Верховний Суд України відповідальність за те, щоб рішення, прийняті міжнародними судами, особливо Євросудом, виконувалися в Україні, щоб забезпечувалося дотримання прав людини і щоб це стало прикладом для інших країн.

Таким чином, реформа, що була прийнята минулого року, підсилила роль Верховного Суду у забезпеченні рішень Євросуду. На жаль, та сама реформа послабила роль Верховного Суду в судовій системі України. Саме через це зазначену реформу критикували Венеціанська комісія й експерти РЄ. Завданням будь-якого верховного суду є забезпечення єдиного тлумачення законодавства судами всієї країни. У деяких країнах створені спеціалізовані суди певних галузей права, зокрема адміністративного, тоді функції верховного суду в цій сфері може виконувати інший суд, наприклад вищий адміністративний.

Реформа, прийнята в Україні минулого року, пішла далі і перенесла звичайні компетенції Верховного Суду України у спеціалізований суд, залишивши Верховному Суду лише обмежені компетенції, кількість суддів зазначеного Суду було значно скорочено. За цих обставин Верховний Суд України не може виконувати обов'язок, покладений на нього Конституцією, — бути найвищим судом для судів загальної юрисдикції. В будь-якому разі Верховний Суд України вже не може здійснювати єдине тлумачення законодавства і таким чином забезпечувати таку ситуацію, щоб українські закони тлумачилися відповідно до стандартів дотримання прав людини, які зазначені у Конституції та Конвенції. Венеціанська комісія запропонувала внести

зміни до законодавства, щоб виправити ситуацію, яка на сьогодні склалася. Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права підготувала законопроект, поданий до Верховної Ради України з тим, щоб повернути Верховному Суду України хоч частину повноважень.

Про деякі питання щодо взаємодії Євросуду та національних вищих судів у справі захисту прав людини розповіла *суддя Євросуду від України Ганна Юдківська*.

Вона зазначила, що основою діалогу між національними судовими інстанціями та Євросудом є принцип субсидіарності. Тобто завдання щодо забезпечення прав і свобод людини покладається насамперед на національні органи. Євросуд розглядає справу тільки тоді, коли вони не виконали цього завдання.

Обов'язок держав за Конвенцією — не порушувати права людини, а також створити умови, за яких можливе максимальне забезпечення прав і свобод людини. Якщо права вже порушені, повинен діяти механізм їх відновлення або компенсації за порушення. Для цього в державі має бути ефективна і незалежна судова система. Саме тому Євросуд у своїй практиці багато уваги приділяє питанням доступу громадян до суду, справедливої судової процедури.

На верховний суд, сказала Г. Юдківська, покладено найбільшу відповідальність — бути гарантом дотримання прав і свобод людини. Від того, який сигнал верховний суд дасть судам першої і другої інстанцій, буде залежати ефективність впровадження Конвенції і практики Євросуду в національну практику.

Змінюючи рішення судів нижчого рівня, верховний суд не тільки виправляє помилки та відновлює справедливість у конкретній справі,

а й створює прецедент для майбутніх справ. Практика Євросуду стає інструментом для однакового тлумачення верховними судами норм національного законодавства у світлі вимог Конвенції.

Чітка, послідовна й передбачувана судова практика — запорука довіри громадян до судової влади. Якщо суди першої та другої інстанцій дотримуються роз'яснень верховного суду, громадянам не доводиться звертатися до наднаціональних судових установ, зокрема й до Євросуду, щоб відновити порушені права. Звідси випливають певні вимоги до практики вищих судів, зокрема щодо правової певності.

Наприклад, у кількох справах проти Румунії Євросуд виявив порушення ст. 6 Конвенції через наявність суперечливої практики в касаційному суді країни щодо права на компенсацію за примусову працю у військових частинах і права на компенсацію за конфісковане майно. Так, оскільки не було механізму для забезпечення узгодженості судової практики, суд вищої інстанції протягом дня ухвалював діаметрально протилежні рішення щодо сфери застосування одного й того ж закону. Євросуд зазначив, що розбіжності в судових рішеннях за своєю природою є невід'ємним наслідком будь-якої судової системи, яка базується на мережі судів першої інстанції та апеляційних судів з повноваженнями в їх територіальній юрисдикції. Вищий суд має усувати, а не створювати такі суперечності.

В інших справах, зокрема проти України та Македонії, Верховний суд змінив власну практику з певного питання без достатніх пояснень. Євросуд визнав, що справді можуть існувати вагомі причини для перегляду роз'яснень вищих судових органів. Він і сам застосовує динамічні підходи в інтерпретації Конвенції та за необхідності відходить від деяких тлумачень, забезпечуючи ефективність і сучасність Конвенції. Проте проблема виникає тоді, коли інша інтерпретація дається без детального пояснення, чому суд відійшов від усталеної практики.

Роль верховного суду, зауважила Г. Юдківська, не можна зводити лише до ролі суду третьої або четвертої інстанції, доступ до якої має

отримати кожен громадянин. Суспільство не зацікавлене у верховному суді, який ухвалює десятки тисяч рішень на рік, які за браком часу глибоко проаналізувати неможливо. Чим більше буде таких рішень, тим легше в них заплутатися, а суди нижчих інстанцій не зможуть застосовувати його рекомендацій, роз'яснень та інструкцій. Тому верховний суд повинен мати можливість вирішувати, які справи йому приймати до свого провадження з огляду на свою провідну роль у правовій системі та формуванні правової культури. Євросуд неодноразово зазначав, що умови прийняття касаційної скарги, на відміну від апеляційної, можуть бути жорсткішими, щоб уникнути перевантаженості вищого суду малозначущими справами.

Послідовна передбачувана практика верховного суду, яка відображатиме загальноєвропейське розуміння прав людини, буде встановлювати справедливий баланс між конфліктуючими інтересами, стане орієнтиром для судів нижчого рівня. Якщо його рішення будуть виважені, це дасть змогу суддям нижчих інстанцій уникнути неоднакового тлумачення закону, а Євросуд зможе краще розуміти мотиви цих рішень та місцевий контекст.

Досить часто судді Євросуду поділяють думку колег з інших держав і зазначають, що національні суди мають кращі умови для оцінки обставин справи. Під час розгляду справ, у яких правові позиції є результатом аналізу важливості певних цінностей і містять посилення не лише на національне законодавство, а й на норми міжнародного права у сфері захисту прав людини, Євросуд обирає позицію самообмеження.

Роль вищих судів, зазначила Г. Юдківська, певною мірою превентивна — тлумачення законодавства на користь правам людини запобігає констатації Євросудом їх порушення у майбутньому.

Заступник Голови Цивільної колегії Верховного суду Угорської Республіки **Юдіт Тьорьок** у своїй доповіді зупинилася на питаннях, що стосуються ролі Верховного суду Угорської Республіки у забезпеченні

однакового застосування в судовій практиці норм національного законодавства та нормативних актів Євросуду.

Для забезпечення єдиного підходу в застосуванні норм законодавства Верховний суд Угорщини має багато процесуальних механізмів. Як друга інстанція цей суд розглядає апеляції на рішення місцевих і окружних касаційних судів у випадках, передбачених законом. Що стосується кримінальних справ, то Верховний суд діє і як суд третьої інстанції, розглядаючи оскаржувальні рішення окружних апеляційних судів другої інстанції. Хоча ці рішення стосуються лише окремих справ, він може вплинути на судову практику, оскільки наводить переконливі аргументи.

Верховний суд може також використовувати три інші механізми забезпечення єдності судової практики. По-перше, він приймає універсальні рішення, які є обов'язковими для застосування судами нижчих інстанцій. По-друге, Верховний суд може опублікувати певне рішення в збірнику судової практики. Такі рішення — результат перегляду судом окремих справ і можуть бути інструкцією для судів нижчого рівня, які розглядають подібні питання, але не вважаються для них обов'язковими. По-третє, Кримінальний, Адміністративний чи Цивільний департамент Верховного суду або всі три разом можуть формулювати більш абстрактні висновки щодо правових питань та інститутів. На відміну від універсальних рішень, ці висновки не є обов'язковими для судів нижчої інстанції.

За словами Ю. Тьорьок, з 1 січня 2012 р. в Угорщині набере чинності нова Конституція, прийнята 18 квітня 2011 р. Відповідно до її норм ви-

щою судовою інстанцією Угорщини стане *Kúria*, яка буде розглядати окремі судові справи як остання інстанція, а також забезпечуватиме універсальність застосування судами законів і прийматиме рішення щодо забезпечення однакового застосування права. Процедура універсального застосування права (разом з організацією та адмініструванням судової системи) регулюватиметься в Основному Законі.

З 1993 р. Конвенція стала правовим інструментом, на який можуть посилалися фізичні особи при розгляді їхніх справ судами Угорщини, зазначила Ю. Тьорьок. При цьому суди Угорщини вважають за краще ухвалювати рішення на основі національного законодавства, посилаючись на Конвенцію, як і на практику Євросуду, лише для того, щоб підкріпити свою аргументацію. Останнім часом Верховний суд, рішення якого є доктринними інструкціями для судів нижчого рівня, звертається до норм Конвенції частіше.

Суди, в тому числі й Верховний, наводять як аргумент положення Конвенції та рішення Євросуду за наявності більш ніж одного тлумачення норм національного законодавства. Але якщо національна норма, яка суперечить цим положенням та рішенням, не може тлумачитись розширено, то вважається, що суди не мають права не брати до уваги чинного національного законодавства. Ігнорувати національні норми, які суперечать європейським, суд може лише у випадках, безпосередньо пов'язаних із рішенням Євросуду.

Про те, як у Республіці Молдова судові органи виконують взяті цією країною зобов'язання з дотримання прав і свобод людини, щодо демократизації та європейської інтеграції, розповіла учасникам засідання в.о. Голови Вищої судової палати Республіки Молдова **Раїса Ботезату**.

Вона зауважила, що згідно зі ст. 4 Конституції країни положення про права і свободи тлумачаться і застосовуються відповідно до Загальної декларації прав людини, угод та інших договорів, підписаних Республікою Молдова. У разі розбіжностей між угодами і договорами щодо основних прав людини, підписани-

ми Молдовою, і національним правом, нормам міжнародного права надається перевага.

Відповідно до положень ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка була прийнята 23 травня 1969 р, держава-учасник міжнародного договору не відмовляється від виконання зобов'язань за договором через те, що вони суперечать національному законодавству. Молдова є стороною цієї Конвенції і, таким чином, суди застосовують положення міжнародних актів у випадках, коли норми національного законодавства суперечать міжнародним актам.

У 1997 р. Молдова ратифікувала Конвенцію і протоколи до неї, положення яких також стали частиною внутрішнього законодавства, — зазначила далі Раїса Ботезату. З метою однакового застосування Конвенції Пленум Верховного суду в червні 2000 р. прийняв постанову «Про судову практику застосування судами деяких положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод», в якій дано роз'яснення, що завдання із застосування Конвенції в основному покладається на національні суди, а не на Євросуд. Таким чином, суди мають перевіряти, чи відповідає вимогам Конвенції закон або акт, який застосовуватиметься і який регулюватиме права та свободи, гарантовані Конвенцією, а в разі їх невідповідності суд безпосередньо застосовує положення Конвенції, зазначаючи це у своїй постанові. Суд також зобов'язаний повідомити про таку невідповідність орган, який ухвалив відповідний закон або акт.

Практика Вищої судової палати Республіки Молдова звертатися до рішень Євросуду і положень Конвенції як до аргументу стала

звичною як для суддів цієї палати, так і для всього суддівського товариства. Трапляються випадки, коли внаслідок рішення Вищої судової палати і практики Євросуду на основі прямого застосування Конвенції навіть прискорюється законодавчий процес в руслі забезпечення прав і свобод громадян в дусі Конвенції. Щоб виконати це зобов'язання, Пленум Верховного суду Молдови постійно пропонує зміни до законодавства, надає роз'яснення щодо практики розгляду справ із застосуванням Конвенції та рішень Євросуду. Внаслідок цього за останній час зменшилася кількість рішень, прийнятих Євросудом проти Молдови, він практично не виносить ухвал за статтями 9 і 10 Конвенції.

На закінчення виступу Раїса Ботезату зазначила, що Республіка Молдова продовжує проводити реформи судової та правової систем з тим, щоб привести їх у відповідність до європейських стандартів та удосконалити практику захисту прав і основних свобод людини.

На заходах, які може вживати окрема країна для уникнення порушень у сфері дотримання прав і основних свобод людини, зосередила увагу учасників заходу суддя Верховного суду *Італійської Республіки Маргеріта Кассано*.

На її переконання, виконання принципу субсидіарності, як це прописано у статтях 1 та 13 Конвенції, усі країни повинні забезпечувати дотримання прав і свобод, зазначених у Конвенції, і вони мають захищатися, насамперед, органами національної влади шляхом застосування належних механізмів захисту. Це надзвичайно важливо, а особливо коли Євросуд підтверджує факт порушення прав. Правова основа для цього встановлена

у ст. 46 Конвенції, де зазначено, що держава повинна виконувати рішення судової системи, зважаючи на норми європейського законодавства. Це правове зобов'язання для всіх країн-членів.

Отже, такі рішення передбачають своєчасну виплату компенсацій за шкоду, завдану людині через порушення прав. На виконання ст. 41 Конвенції ця сума може бути визначена як така, що її держава повинна сплатити людині, якщо буде доведено порушення прав людини. Таким чином, держава, яка порушує права людини, може перебувати під контролем Комітету міністрів ЄС, який вправі прийняти відповідне рішення щодо компенсації таких збитків на виконання відповідних норм національного законодавства. Країни використовують різні механізми для реалізації норм ст. 48 Конвенції, але виконання таких їх рішень буде під наглядом Комітету міністрів РЄ. Цей Комітет розробив ряд правил, які будуть це забезпечувати.

Одним з правил передбачено, що держава повинна буде надати інформацію про заходи, які були вжиті для виконання рішення про компенсацію шкоди. Таким чином, Комітет міністрів РЄ насамперед матиме можливість переконатися в тому, чи була сплачена сума компенсації, а якщо цю суму протягом певного часу не було сплачено, то чи були нараховані процентні ставки. Крім того, буде відомо чи держава вибрала належний механізм при компенсуванні збитків в разі порушення прав людини, а також чи були вжиті відповідні заходи для того, щоб уникнути повторення такої ситуації в майбутньому. І нарешті, Комітет міністрів повинен перевірити чи вживалися загальні заходи, які б допомогли уникнути вчинення нових систематичних порушень. А для того, щоб ефективно виконувати судові рішення, державі потрібно в цьому допомагати — допомагати у виборі належних механізмів захисту, особливо коли порушення виникають через порушення у рамках національної системи. Коли права порушуються як результат існуючої системи, зокрема правової системи відповідної країни, то тоді можна вимагати від суду вживати загальні

заходи на національному рівні для того, щоб уникнути порушень у майбутньому.

Іноді суд, окрім іншого, розглядає можливість перегляду справи як найбільш адекватний механізм компенсації шкоди, завданої стороні, чиї права було порушено. У Рекомендації № 2 2000 р. Комітету міністрів РЄ рекомендується країнам-членам вивчити свої правові національні системи з огляду на наявність таких правових механізмів, які дозволять приймати рішення про перегляд подібних справ, якщо перша сторона, котра постраждала, ще відчуває серйозні наслідки від відсутності належних механізмів компенсації шкоди, або якщо ця шкода може бути компенсована внаслідок перегляду справ, — зазначила Маргеріта Кассано.

Із доповіддю про роль касаційної інстанції у захисті прав людини виступив Голова 3-ї Цивільної палати Касаційного суду Французької Республіки **Ален Лакабарат**.

У правовій системі Франції законодавство є вищим джерелом права, а законодавець — це єдиний орган, що має повноваження зі створення юридичних зобов'язань, які засто-

совуються до всіх осіб на території Франції.

Функція суддів — застосування права у судових справах, в яких цього потребують позивачі. Таким чином, прецедентне право регламентують норми Конституції, що перешкоджає його перетворенню на основне джерело права.

Саме на це спрямована ст. 5 Цивільного кодексу: в умовах, коли суди Старого режиму фактично монополізували законодавчу функцію за допомогою винесення судових рішень, що мали силу закону в своїх юрисдикціях, розробники Цивільного кодексу з метою обмеження впливу органів судової влади заборонили судам використовувати рішення у справах, які вони розглядають за допомогою загальних нормативних положень.

Творча роль судді, яка допускається у різних аспектах правової системи Франції, набула нового формату з появою контролю відповідності національного законодавства міжнародним Конвенціям. Відповідно до положень ст. 55 Конституції дані Конвенції є пріоритетними щодо норм національного законодавства. Колективним рішенням зарубіжних та національних органів влади суддя стає суддею загального права в рамках Конвенції, зокрема в рамках її застосування. Ратифікована Конвенція має у Франції силу закону.

Фундаментальною поправкою до правової юриспруденції є рішення Палати кримінальних справ Касаційного суду від 30 червня 1976 р., у якому зазначено, що суддя не повинен обмежуватись правовими оцінками конкретного випадку ви-

нятково з точки зору національного законодавства.

Одне з перших застосувань Конвенції стосувалось такого аспекту, як свобода слова, указане в рішенні Першої цивільної палати Касаційного суду, який анулював рішення Апеляційного суду про заборону певної публікації. Це рішення ґрунтувалося на аргументації ст. 10 Конвенції, зважаючи на необхідність враховувати відповідність вибраних заходів із обмеження свободи волевиявлення та інтересів, які суперечать цій свободі.

Необхідно одразу ж відзначити, що хоча кожен суддя, незалежно від його положення, має компетенцію, необхідну для застосування принципів Конвенції, саме Касаційний суд відіграє основну роль у цій сфері, маючи можливість контролювати застосування судами першої інстанції та апеляційних інстанцій принципів Конвенції. При цьому завдання Касаційного суду полягає у єдиному застосуванні цих правил на території країни в рамках всієї судової системи.

Деякі нововведення можуть ініціювати суди першої інстанції, які часто є джерелом цікавого використання нових правових принципів. Але саме Касаційний суд є останньою судовою інстанцією, яка встановлює закон, приймаючи або відкидаючи у кожному окремому випадку правові рішення, які приймають суди попередніх інстанцій.

Конвенція не обмежується встановленням для держав необхідності відповідності національного законодавства Конвенції. Крім того, вона накладає на громадян певні

права, які можуть застосовуватись в контексті національної юрисдикції не лише щодо їх відносин з державною владою, але й при врегулюванні конфліктів між сторонами.

Звідси виникає первинність принципів Конвенції щодо норм національного законодавства. По-перше, оскільки вони складаються з норм позитивного права і, по-друге, оскільки авторитет цих норм вищий за повноваження норм національного законодавства.

Суддя не обмежується застосуванням норм Конвенції в процесі розгляду спорів, з приводу яких він повинен приймати рішення. Крім того він має повноваження щодо розв'язання можливих правових колізій, які можуть вплинути на взаємодію міжнародних і національних норм.

Верховенство перших встановлюється в ст. 55 Конституції Франції. Ця стаття дозволяє судді не лише пересвідчитися у відповідності норм національного законодавства міжнародним договорам, але й віддати перевагу застосуванню положень Конвенції у випадку колізії.

Суддя повинен насамперед пересвідчитися в тому, що національні норми законодавства, згідно з якими діє одна сторона, відповідають положенням Конвенції.

Відповідно до норм торгового законодавства заборона іноземним компаніям користуватися нормами французького права при судовому розгляді згідно з законом 1857 р. не відповідає положенням Конвенції та Першого протоколу до неї, оскільки є порушенням принципу майнового права.

Тільки законодавчий або інший уповноважений орган має право робити висновки на підставі винесених ухвал і вносити зміни в тексти цих рішень для забезпечення їх відповідності неправильно витлумаченим текстам міжнародних конвенцій. Наприклад, Колегія у кримінальних справах Касаційного суду від 4 вересня 2001 р. постановила ухвалу про те, що заборона публікацій результатів політичних опитувань, зроблених під час виборів згідно з законом від 19 лип-

ня 1977 р., обмежувала свободу на отримання та поширення інформації і не була необхідним заходом для захисту інтересів осіб, перелік яких наводиться в ст. 10.2 Конвенції. У результаті суд прийняв рішення про неприйнятність використання національної норми законодавства як основи для постановлення ухвали про кримінальне переслідування, а 19 лютого 2002 р. законодавчий орган ухвалив закон, що відчутно обмежує існуючі заборони.

Після внесення таких важливих законодавчих змін суддя повинен прийняти їх до відома і застосувати нові формулювання згідно з існуючими вимогами.

Також суддя може відмовитися від застосування норми національного законодавства, яка суперечить міжнародній угоді, навіть якщо йдеться про закон, затверджений Конституційною радою. Чи треба боятися змін, які тільки починаються, і лякатися появи потужної судової влади, особливо зважаючи на наявність законодавства, ослабленого наявністю великої кількості джерел?

Зворотний хід цього еволюційного процесу видається неможливим завдяки застосуванню рішень Євросоюзу і РЄ до національних систем законодавства країн ЄС. Також не бажано закріплювати за судовими органами деяких країн право винесення ухвал із засадничих прав і свобод, оскільки їх захист є частиною обов'язків кожного судді під наглядом апеляційних інстанцій, що існують в усіх країнах.

Роль судді полягає не лише у постановленні ухвал, які гарантують верховенство права, але і в забезпеченні правозастосування і надання сторонам можливості отримати конкретне тлумачення гарантованих їм прав.

Рішення, яке приймає судова влада однієї країни, не може застосовуватися на території іншої країни, якщо суддя не впевнений в надійності систем права обох країн.

Застосування однакових основоположних принципів у юрисдикціях різних країн Європи у світлі інтерпретацій цих принципів Євросудом дозволяє застосовувати принцип

взаємної довіри, без якої права громадян залишаються ілюзорними, а принцип верховенства права може тлумачитися неправильно.

Хайнц Емізеггер, суддя Федерального суду, колишній президент Вищого Федерального Суду Швейцарії поділився з присутніми досвідом Швейцарії із застосування положень Конвенції.

Швейцарія є членом Європейської ради з 1963 р. У 1974 р. країна ратифікувала Конвенцію. У рамках своєї юрисдикції Верховний суд Швейцарії, що називається Федеральний суд або Федеральний трибунал, вжив заходів для негайного і постійного застосування основних гарантій, установлених Конвенцією. В результаті Конвенція швидко була ратифікована і стала застосовуватися в усій країні.

При введенні, утвердженні і застосуванні норм міжнародного права Швейцарія застосовує систему монізму. Концепція монізму ґрунтується на правовому конституційному звичаї, а також використовується в деяких конституційних нормах. Система монізму забезпечує обов'язкове застосування норм міжнародного права в усій Швейцарії.

Таким чином, норми і принципи міжнародного права є обов'язковими для виконання не лише для членів законодавчого органу, але і для всіх органів на державному рівні. У разі протиріччя нормам міжнародного права, останнє має перевагу, що робить застосування норм національного права неможливим.

Швейцарія має федеральну політичну структуру, яка ґрунтується на різній і відкритій конституційній базі. Окрім федеральної конституції, в Швейцарії існує також 26 різ-

них кантонів зі своїми незалежними конституціями, в кожній із яких прописані фундаментальні права й свободи. З 1875 р. Федеральний суд в Лозанні займається узгодженням, застосуванням і розробкою норм цих конституцій.

На підставі конституційних позовів, поданих приватними особами, Федеральний суд установив деякі неофіційні конституційні гарантії; багато які з них були пізніше формально затверджені у федеральній конституції.

Основним завданням Федерального суду є рішення індивідуальних позовів, поданих приватними особами. Конституційні права і свободи повинні дотримуватися в усій системі законодавства. Будь-яка офіційна особа, що виконує державні завдання, зобов'язана захищати і здійснювати фундаментальні права. До того ж, влада зобов'язана забезпечувати верховенство прав людини, а також гарантувати застосування права між приватними особами. Згідно зі ст. 36 Федеральної конституції, будь яка перешкода реалізації фундаментальних прав повинна ґрунтуватися на правових нормах. Істотні втручання в здійснення таких прав повинні мати законне обґрунтування, прописане в офіційних правових документах. Винятки можуть пояснюватися лише існуванням серйозних і неминучих небезпек. Втручання мають бути обґрунтовані достатнім громадським інтересом або необхідністю захисту прав інших.

Федеральний суд застосовує і дотримується верховенства Конвенції, як частини федерального права, у випадках невідповідностей законодавства кантонів або урядових актів фундаментальним правам, передбаченим Конвенцією. Оскільки Конвенція придбала конституційну значущість, вона мала значний вплив на юрисдикцію федерального суду і на гарантії фундаментальних прав громадян, прописаних у Федеральній конституції.

Колишній кантональний закон про кримінальне і цивільне право відіграв важливу роль у реалізації гарантій, передбачених статтями 5 і 6 Конвенції. Федералістський

підхід до поділу влади значно сприяв упровадженню Конвенції, незабаром після її затвердження в законодавстві Швейцарії.

У березні 2000 р. громадяни і кантони Швейцарії почали реформу судової системи Швейцарії, яка відбувається і зараз. Згідно з цією реформою регулювання кримінальних і цивільних справ знаходиться в компетенції Конфедерації. Згідно зі ст. 190 Федеральної конституції, закони міжнародного і національного федерального права є обов'язковими для Федерального суду. Проте, той факт, що кримінальні й цивільні справи знаходяться в компетенції федерального права, а не кантонів, не змінив процедуру Федерального суду щодо Конвенції, яка є частиною обов'язкового міжнародного права, а також невід'ємною частиною юридичної практики і правопорядку Швейцарії.

Останнім чинником, який вплинув на ефективне застосування гарантій Конвенції, є система перегляду завершального судового рішення, ухваленого з порушенням норм Конвенції.

3 лютого 1992 р. згідно із законодавством Швейцарії дозволений перегляд і зміна завершальних рішень Вищого федерального суду і судів нижчих інстанцій, якщо Євросуд або Комітет міністрів затвердили індивідуальну апеляцію про порушення норм Конвенції або одного з протоколів, а також якщо «справедлива» юридична «компенсація» або відшкодування збитків потерпілому можлива тільки

шляхом перегляду завершального рішення.

Якщо Федеральний суд визнає необхідність перегляду завершального рішення, і воно знаходиться в компетенції судів нижчої інстанції, справа спрямовується на розгляд в цей орган. Судова інстанція кантону зобов'язана почати процедуру перегляду, навіть якщо згідно законодавства кантону порушення норм Конвенції не є причиною для перегляду рішення суду.

У разі виключно матеріальної зацікавленості і можливості відшкодування збитку тільки фінансовим способом, перегляд судових рішень виключений. У такому разі «справедлива компенсація» розглядається Євросудом згідно із ст. 41 Конвенції.

Щодо реформи судової системи Швейцарії, яка була прийнята у березні 2000 р. Парламент прийняв три федеральні норми права: перша встановлює новий принцип організації і юрисдикції Вищого федерального суду в Лозанні. Згідно другого і третього законів, створюються абсолютно нові федеральні суди першої інстанції, а саме Федеральний адміністративний суд, який знаходиться в місті Санкт-Галлен, і Федеральний суд у кримінальних справах, який знаходиться в італомовній частині Швейцарії, місті Беллінцона, кантон Тічіно.

Це все сприяло ефективному застосуванню Конвенції в законодавстві Швейцарії, починаючи з 1974 р. Конвенція була прийнята і застосована Вищим судом Швейцарії і змінилася на рівні з національним конституційним законодавством.

